

Gözden Kaçmış Bir Deyim: “Ne Tas Düşsün Ne Hamam Çınlasın”

NAİL TAN

Başta TDK'nin Genel Ağ'daki sözlükleri olmak üzere Türkiye Türkçesinin atasözü ve deyim sözlüklerine her geçen gün yeni söz varlıklarının eklenmesini doğal karşılamak gerekir. Çünkü, Türkiye'yi köy köy, ilçe ilçe, şehir şehir dolaşarak, bütün gün görmüş, söz dağarcığı geniş şahıslarla konuşarak tam bir derleme yapılmamıştır, yapılamaz da... Kültür ve Turizm Bakanlığı eski MFE, MİFAD ve HAGEM yeni Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü “Türk Halk Kültürü Arşivi”ndeki yazıya aktarılmamış ses bantları içinde kim bilir gün ışığına çıkmamış ne çok atasözü ve deyim bulunmaktadır? Bu söz varlıklarının bir bölümü bölge ağızlarında yaşamakla birlikte, günümüz iletişim araçlarının hızı karşısında birçoğu güncel sözlüklerde yer alabilecek güzelliktedir. Bu yazımızda tesadüf sonucu derlediğimiz bir deyimden söz ederek, deyim sözlüklerine girmesini önereceğiz.

108

Dokuz günlük Ramazan Bayramı tatili dolayısıyla Türk-Makedon Dostluk Derneğince 26 Ağustos - 4 Eylül 2011 tarihleri arasında düzenlenen Balkan Gezisi'ne eşimle katılmaya karar verdik. Altı Balkan ülkesinde önemli kentleri, tarihî ve kültürel zenginlikleri görecektik. Gezi minibüsümüzde TDK personeline Sayman Yaşar Ünal ve İdari İşler Şubesinde Nezih Demirtepe de vardı. Demirtepe, anılan derneğin başkan yardımcısı sıfatıyla gezi programını yönetmekteydi. Yunanistan, Makedonya, Kosova, Arnavutluk, Karadağ ve Bosna Hersek'i kapsayan gezi programının uygulanması konusunda, her turda olduğu gibi bazen katılımcılar arasında tartışmalar yaşanıyordu. 2 Eylül 2011 günü dönüş güzergâhı üzerindeki Ohri şehrine yaklaştığımızda yine küçük bir görüş ayrılığı ortaya çıktı. Üsküp'ten geç hareket edilmişti. Bazı katılımcılara göre Ohri şehri yeterince gezilemeyecek, gölünde tekne gezintisi yapılamayacaktı. Gezi yöneticisi Demirtepe tartışmayı yatıştırmak için yolculara dedi ki:

“Merak etmeyin, program aynen uygulanacak. Ohri'yi yeterince gezeceğiz. Tekne gezintisi de yapılacaktır. *Ne tas düşsün, ne hamam çınlasın*. Kimse

endişe duymasın.”

Bu söz üzerine tartışma bitti. Demirtepe'nin kullandığı deyim dikkatimi çekmişti. Cep defterime kaydettim ve sordum:

“Nezih Bey! *Ne tas düşsün, ne hamam çınlasın*, sözünü sen mi uydurdun?”

“Aaa! dedi. Hiç duymadınız mı? Bizim ailede kullanılan, benim de çok sık söylediğim bir sözdür.”

Bu açıklama üzerine dedim ki:

“Ankara'ya dönünce, ilk işim deyim sözlüklerine bakmak olacak. İnşallah, sözlüklere girmemiş olur da bu gezi dolayısıyla Türkçeye yeni bir deyim daha kazandırma şansını yakalarız.

Ankara'ya dönünce, acil işlerimi yoluna koyar koymaz başladım atasözü ve deyim sözlüklerini taramaya. Atasözü sözlüklerine de baktım, çünkü birçok araştırmacı atasözü ve deyimini birbirine karıştırma tuzağına düşmekteydi. Deyim olduğundan hiç şüphe duymadığım Demirtepe kaynaklı sözün, sözlüklerde yakın anlamlılarına rastladım. Ancak, aynen yazılışını göremeyince çok sevindim. Türkiye Türkçesine yeni bir deyim daha kazandırma imkânına kavuşmuştuk.

Bir yandan sözlük taraması yaparken diğer yandan da deyimim kaynak kişisi Nezih Demirtepe (d. 1954) ile konuştum. Babası Makedonya'nın Köprülü şehrinden Türkiye'ye 1931 yılında göç etmiş. Annesi ise Malatyalı. Söylediği deyim, ailesinde en çok kimin kullandığını sordum. Hatırlayamadı. Sadece, küçüklüğünden beri ailesinde sık sık söylendiğini belirtmekle yetindi. Bu durumda deyim Köprülü veya Malatya kökenli diyemiyoruz. Bir komşudan da öğrenilmesi mümkündür.

Taramamız sırasında TDK'nin iki ciltlik *Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler* kitabında deyimim benzerlerine, çeşitlemelerine anlamı açıklanmamış olarak rastladık:¹

- *Ne deve yürüsün ne çanı ötsün.* (I / 365: Kayseri Pazarören, Pınarbaşı)

- *Ne deve yürüsün ne çan seslensin.* (I / 365: Gaziantep)

- *Ne kerwan kalksın ne çan ötsün.* (II / 156: Silifke)

Türkiye Türkçesinin ilk en geniş atasözü ve deyim sözlüklerini hazırlayan Ömer Asım Aksoy, yukarıdaki üç deyimden birini güncel deyimler sözlüğüne almış ve anlamını da açıklamıştır:²

- *Ne deve yürüsün, ne çan seslensin.*

¹ TDK, *Bölge Ağızlarında*, s. I / 365, II / 156.

² Aksoy, *Deyimler Sözlüğü*, s. 1068.

“Bu işi dedikodulara yol açacak eylemlerle değil, yankı uyandırmayacak sadelikte yapalım.”

Aksoy, 1945 yılında yayımladığı *Gaziantep Ağzı* kitabında ise aynı deyim anlamını şu şekilde vermişti:³

“Ortalığı gürültüye verecek şekilde hareket etmeyelim ki bundan doğabilecek olaylara yer kalmasın.”

Sözlükçü İsmail Parlatur, yayımladığı *Deyimler Sözlüğü*'nde Aksoy'un ele aldığı deyimde şu anlamla yer vermiş:⁴

“Yersiz dedikodularla iş yapmaya gerek yok.”

Türkiye Türkçesinin en geniş atasözleri sözlüğünü hazırlayan Nurettin Albayrak ise deyim üçüncü çeşitlemesini, yanlış biçimde atasözü olarak değerlendirmiş ve şu anlamda kullanıldığını yazmıştır:⁵

-*Ne kervan kalksın ne çan ötsün.*

“İçinde bulunulan duruma razı olmak, herhangi bir şey yapmamak gerektiğini vurgulamak için kullanılır.”

Demirtepe'nin söylediği deyim, başta TDK'nin Genel Ağ'daki *Deyimler Sözlüğü* olmak üzere belli başlı deyim sözlüklerinde yoktu ama atasözlerimiz arasında doğuş kaynağı vardı. *Tas yere düşmeyince çınlamaz* atasözü dilimize girmiş, bazı sözlüklerde yer almıştı. TDK'nin Genel Ağ'daki *Atasözleri Sözlüğü*'nde rastlamadığımız bu sözün anlamını Ömer Asım Aksoy; “Olmayan bir iş etrafa yayılmaz. Etrafta bir yankı varsa bunun bir aslı olması gerekir.”⁶, İsmail Parlatur; “Bir olay gerçekleşmeden dedikodusu çıkmaz. Etrafta bir fısıltı dolaşıyorsa muhakkak bir sebebi vardır.”⁷, Nurettin Albayrak ise; “Bir iş olup bitmeden o işin sonucundan söz edilemez.”⁸ şeklinde vermiştir. Yani, *Ateş olmayan yerden duman çıkmaz* atasözüne yakın bir anlam yakıştırılmıştır. Deyimde dış anlam olarak tasın yere düşmemesi ve çınlamaması, mecazi anlam olarak da olumsuzlukların ortaya çıkmasına yol açacak davranışlardan kaçınılması temenni edilmektedir. Atasözünde ise tasın yere düşmeyince çınlamayacağı, olumsuz olaylar yaratılmadıkça kötü sonuçlarla karşılaşmayacağı anlatılmıştır. Deyimde, atasözünde kastedilen tas, hamam tasıdır. Ancak, hamamın akustiği dolayısıyla bu mekânda tas yere düşünce

³ Aksoy, Ömer Asım, (1945), *Gaziantep Ağzı II/Deyimler, Meşhur Sözler, Atasözleri, Dualar, Beddualar*, İstanbul, s. 153, TDK Yayınları:95.

⁴ Parlatur, *age.*, s. 661.

⁵ Albayrak, Nurettin (2009), *Türkiye Türkçesinde Atasözleri*, İstanbul, s. 720, Kapı Yay.

⁶ Aksoy, *Gaziantep Ağzı*, s. 359.

⁷ Parlatur, İsmail (2008) *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I/Atasözleri*, Ankara, s. 507, Yargı Yay.

⁸ Albayrak, *age.*, s. 818.

cınlar. Kanaatimizce, deyim söz konusu atasözünden kaynaklanmış, başka bir şekilde daha kalıplaşarak yakın anlamda karşımıza çıkmıştır. Ömer Asım Aksoy ile İsmail Parlatır'ın atasözü ve deyime birbirine yakın anlamlar vermeleri bu görüşümüzü doğrulamaktadır.

Diğer taraftan, bir deyime sözlüklerde karşılaştığı gibi tek anlam verilmesinin doğru olmadığını belirtmek zorundayız. *Ne tas düşsün ne hamam çınlasın* deyimini Nezih Demirtepe; "İçimizden hiçbiri başkasını incitecek bir davranışta bulunmasın, kötü sözler söylemesin. Kimsenin kalbi kırılmasın. Hazırlanan program aynen uygulansın ve kimse şikâyetçi olmasın." anlamında kullandı. Söz konusu bu deyim aynı yapıdaki benzeri olan; *Ne deve yürüsün ne çanı ötsün/selensin*; *Ne kervan kalksın ne çanı ötsün* deyimlerine ise yukarıda açıklandığı gibi sözlük yazarları; "Yersiz dedikodularla iş yapmaya gerek yok. Bir işi dedikoduya yol açmak yerine sadelikle yapmak gerekir." anlamları yüklemişlerdir. Bu anlamlar yeni keşfettiğimiz, yazımıza konu deyim için de kullanılırsa yanlış olmaz. "İki tarafın da gücendirilmemesi, zarar görmemesi, bir orta yol bulunması anlamındaki *Ne şiş yansın ne kebab* deyimini, bizim deyimimize anlamca yakındır ama eş anlamlı değildir.

Söz konusu deyim TDK sözlük uzmanlarınca değerlendirilerek Genel Ağ'daki *Deyimler Sözlüğü*'ne alınmasını öneriyorum.

Taradığım ve deyimimize rastlamadığım başlıca deyim sözlükleri şunlardır:

Aksoy, Ömer Asım (1991), *Deyimler Sözlüğü II*, İstanbul 457-1131 s., İnkılap Kitabevi Yay.

Altaylı, Seyfettin (2005), *Azerbaycan Türkçesi Deyimler Sözlüğü*, Ankara, 589 s.

Bezirci, Asım (1999), *Deyimlerimiz Sözlüğü*, İstanbul, 397 s., Gendaş Yay.

Çotuksöken, Yusuf (1992), *Deyimlerimiz*, İstanbul, 286 s., Özgül Yay.

Doğan, Ahmet (1994), *Deyimler Sözlüğü*, Ankara, 430 s., Akçağ Yay.

Emir, Sabahat (1974), *Deyimler Sözlüğü*, İstanbul, 295 s., Emir Yay.

Gökçeoğlu, Mustafa (1997), *Kıbrıs Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, Lefkoşe, 428 s., Galeri Kültür Yay.

Gözler, H. Fethi (1975), *Büyük Deyimler Sözlüğü*, 408 s., İnkılap ve Aka Kitabevleri.

Hasan, Hamdi (1997), *Makedonya ve Kosova Türklerinde Kullanılan Atasözleri ve Deyimler*, Ankara, 234 s., TDK Yayınları: 685.

Kartal, Numan (2002), "Kocacık'tan Derlenen Atasözü ve Deyimler", *Atatürk ve Kocacık Türkleri*, Ankara, 102-117, KTB Yay.

Millî Kütüphane Müdürlüğü (1971), *Türk Atasözleri ve Deyimleri I-II*, İstanbul, 408 s., MEB Yay.

Minnetoğlu, İbrahim-Saraçbaşı Ertuğrul (2002), *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, İstanbul, 752 s., Bilge Kültür Sanat Yay.

Özdemir, Ahmet (2006), *Türkçede Deyimler*, İstanbul, 316 s., Bordo Siyah Yay.

Özdemir, Emin (1981), *Açıklamalı ve Örnekli Deyimler Sözlüğü*, İstanbul, 296 s., Remzi Kitabevi Yay.

Parlatır, İsmail (2008), *Atasözü ve Deyimler Sözlüğü II/Deyimler*, Ankara, 963 s., Yargı Yay.

Saraçbaşı, M. Ertuğrul (2010), *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü I - II*, İstanbul, 1328 s., YKY.

Sezgin, Şaban (1969), *Türkçe Deyimler ve Kelime Grupları Sözlüğü*, İstanbul, 315 s.

Sinan, Ahmet Turan (2001), *Türkçenin Deyim Varlığı*, Malatya, 516 s., Malatya Kubbealtı Yayıncılık.

Tülbentçi, Feridun Fazıl (1977), *Türk Atasözleri ve Deyimleri*, İstanbul. 2. bs., 581 s., İnkılap ve Aka Kitabevleri.

112 Türk Dil Kurumu, *Genel Ağ'daki Deyimler Sözlüğü*.

_____ (2004), *Bölge Ağzılarında Atasözleri ve Deyimler I-II*, Ankara, 2. bs., 406+175 s., TDK Yayınları: 279, 331.